

Fred G. Meijer

Twee monogrammisten in rijksbezit geïdentificeerd. Christoffel van den Berghe en misschien Jan Vosmaer*

Een uitgebloeiende roze roos is het hoofdonderwerp van een kleine waterverftekening op perkament, die wordt bewaard in het Rijksprentenkabinet (afb. 1). Op en om de roos zijn een vlinder, een hommeltje (?), een libel en twee kleinere insecten weergegeven. De eerste twee hebben geen werkelijke ruimtelijke relatie tot de roos. Bij nadere beschouwing blijkt de weergave van de diverse insecten niet erg exact en we kunnen ons afvragen of ze werkelijk 'naar de natuur', dat wil zeggen naar levende of geprepareerde voorbeelden, zijn geschilderd.¹ Vermoedelijk bevat dit blad een compilatie van kleine studies die ontleend werden aan verschillende bronnen. Samen leveren ze een evenwichting en in zekere mate decoratief geheel op, maar tegelijkertijd kan ieder element zo weer worden overgenomen in een andere compositie.

De nu bekende geschiedenis van deze waterverfstudie gaat niet verder terug dan 1918, toen het blad door het Rijksprentenkabinet werd aangekocht met een toeschrijving aan Claes Jansz. Visscher (1586/87 – 1652).² Omstreeks 1960 trok het blad de aandacht van Laurens J. Bol, die er zeer van gecharmeerd was en die de tekening in 1963 opnam in zijn boek *Bekoring van het kleine*.³ Terecht concludeerde Bol dat de toeschrijving aan Visscher op stilistische gronden verworpen moest worden en hij nam het blad op als werk van een onbekende monogrammist CJV. Het monogram, linksom, moet in zijn huidige vorm eerder als C I V gelezen worden;

eronder staat het jaartal 1618. Aan het monogram is echter duidelijk geknoeid en het jaartal is misschien opgehaald. Hoe de precieze vorm van het oorspronkelijke monogram is geweest, is niet meer na te gaan, maar vermoedelijk bevatte het de letters C, V en B (of b), waarbij de letter die nu als I (of J) gelezen kan worden, oorspronkelijk waarschijnlijk de rug van de B vormde. Het monogram maakt dan een toeschrijving van het blad mogelijk aan Christoffel van den Berghe, die regelmatig met een monogram signeerde, waarbij tenminste de C en de V op een overeenkomstige wijze in elkaar werden geplaatst.

Het was ook Laurens Bol, die Christoffel van den Berghe in 1956 aan de vergetelheid ontrok en die voor het eerst aandacht aan de kunstenaar besteedde in zijn reeks 'Een Middelburgse Brueghel-groep', gepubliceerd in *Oud Holland*.⁴ Veel weten we niet over Van den Berghe. Een bloemstuk uit 1617, meteen zijn meest geslaagde werk, is het vroegste document van zijn bestaan (afb. 2). In 1627 was hij nog in leven, gezien een notariële akte uit dat jaar over een huwelijk dat geen doorgang vond. De aanname dat hij in 1642 nog werkzaam was, is waarschijnlijk niet juist: zij berust op een vermoedelijke drukfout uit 1779. Toen werd een schilderij van Van den Berghe in Middelburg geveild met vermelding van de datering als 1642.⁵ Het betreffende schilderij is echter zeer waarschijnlijk identiek met een werk uit 1624 dat

Afb. 1. Monogrammist CJV, hier toegeschreven aan Chr. van den Berghe, Een roze roos en vijf insecten, gemonogrammeerd en 1618 gedateerd, waterverf op perkament, 130 x 116 mm. Rijksprentenkabinet, inv.nr. 1918:116.

zich nu in het J. Paul Getty Museum in Malibu bevindt (afb. 3).

De toeschrijving, die niet alleen op grond van het verminkte monogram mag worden gedaan, kan op stilistische gronden worden onderbouwd. Vergelijking met de twee hier afgebeelde schilderijen levert voldoende grond daarvoor. De onderwerpkeuze, bloemen en insecten, sluit geheel aan bij het bloemstuk in Philadelphia, waarin de belichting van de bloemen en de bijna metallieke stofuitdrukking van de bladeren zeer overeenkomen. Bovendien blijkt de roze roos geheel overeenkomstig voor te komen op het stilleven uit 1624 in Malibu, waar zij ongetwijfeld is opgevoerd ter versterking van de vergankelijkheidsgedachte. Overigens kennen we, behoudens één enkel landschap in de

trant van Jan Brueghel, geen gesigeneerde tekeningen van Christoffel van den Berghe, zodat een vergelijking met ander werk dan dat in olieverf helaas vooralsnog niet mogelijk is.⁶

De datering 1618 op de tekening in het Rijksprentenkabinet lijkt weliswaar niet geheel in zijn oorspronkelijke vorm bewaard te zijn, evenmin als het monogram, maar reden om aan de juistheid ervan te twijfelen is er niet. Het verschijnen van de roos op een schilderij dat zes jaar na de waterverftekening ontstond, kan er op duiden dat Christoffel van den Berghe dit blad vervaardigde om de uitgewerkte studies erop later te kunnen gebruiken bij het samenstellen van nieuwe composities.

Afb. 2. Chr. van den Berghe, Boeket in een nis, gesig-
neerd en 1617 gedateerd, koper, 37,8 x 29,2 cm. Phi-
ladelphia Museum of Art. The John G. Johnson Collec-
tion, nr. J 648.

Afb. 3. Chr. van den Berghe, *Stilleven met dood gevogelte*, gesigneerd en 1624 gedateerd, doek, 72,4 x 100,3 cm. J. Paul Getty Museum, Malibu, Californië.

Een 'JVR' gemonogrammeerd schilderij, ook een stilleven, maar van een geheel andere aard en gehalte dan dat van Christoffel van den Berghe, bevindt zich in het Muiderslot, als bruikleen van het Rijksmuseum (afb. 4). Op dit uitzonderlijke werk zien we een varkenskop op een schotel van rood aardewerk, varkenspootjes, een varkensstaartje (?) en worsten, in een kookpot en op een tweede schotel. Rechtsonder is een papiertje bevestigd met het welhaast overbodige opschrift *Tis. al. vant. Vercken..* Het schilderij werd in 1888 door het Rijksmuseum aangekocht als een werk van de Dordtenaar Hubert van Ravesteijn (1638 – vóór 1691).⁷ Hoewel de lezing van het monogram aanleiding zou kunnen geven tot die benaming en er ook stilistisch een zekere verwantschap lijkt te bestaan, bleek zij toch niet houdbaar en werd het stilleven opgenomen als werk van een niet nader geïdentificeerde monogrammist JVR. Toen in 1641 bij de dood van de Delftse (stil-

leven)schilder Jacob Woutersz. Vosmaer een inventaris van diens bezittingen werd opgemaakt, werd melding gemaakt van een *Bort met een Verckenskop* door de oudste zoon van de schilder, Jan Vosmaer.⁸ Gezien overige vermeldingen in die inventaris moet *bort* hier worden gelezen als *paneel* en niet als *schotel*. Het is samen met een vermelding van een vruchtenstilleven, in een Delftse inventaris van 1664, de enige blijk van de activiteit als schilder van Jan Vosmaer.⁹ Verdere gegevens over Jan Vosmaer zijn schaars. Uit een akte die werd opgemaakt toen zijn vader in 1629 hertrouwde, weten we dat hij toen negentien jaar oud was en dus omstreeks 1610 werd geboren.¹⁰ Ten tijde van het overlijden van de vader was, blijkens de genoemde inventaris, ook zijn zoon Jan al gestorven. Het feit dat de naam van Jan Vosmaer niet in de registers van het Delftse schildersgilde voorkomt, zou erop kunnen duiden, dat hij nooit een zelfstandig meester

Afb. 4. Monogrammist JVR, Jan Vosmaer?, *Tis al vant Vercken*, gemonogrammeerd JVR.F, paneel, 55 x 72 cm. Muiden, Rijksmuseum Het Muiderslot, in bruikleen van Rijksmuseum Amsterdam, inv.nr. A 1456.

werd en werkte in het atelier van zijn vader. Identificatie van Jan Vosmaer met de monogrammist JVR uit het bezit van het Rijksmuseum of zelfs van diens schilderij in de nalatenschap van Jacob Vosmaer met het stilleven, dat in het Muiderslot hangt, moet vooralsnog hypothetisch blijven. Als Jan Vosmaer inderdaad koos voor een monogram waarin de eerste en de laatste letter van de achternaam zijn samengetrokken, dan was dat niet geheel ongebruikelijk.¹¹ De uitzonderlijkheid van het onderwerp is zeker geen overwegend argument voor de hier voorgestelde identificatie, maar wel één dat telt.¹² Een ontstaan van het schilderij in Delft kan aannemelijk worden gemaakt door vergelijking met werk van andere in die stad werkzame stillevenschilders. Dergelijke grote

vormen, vaak in vrij simpele composities en op overeenkomstige wijze belicht, vinden we bij Cornelis Jacobsz. Delft (1570/71 – 1643) en er is enige verwantschap met werk van Harmen Steenwijck (ca. 1612 – na 1655), hoewel diens composities over het algemeen wat minder strak zijn geordend en zijn belichting iets helderder is. Varkenskoppen op aardewerken schalen vinden we in de weinige stalinterieurs die we kennen van Louys Arnoutsz. Elsevier (1617/18 – 1675) een wel zeer overeenkomstige wijze op een keukenuitje van de hand van Willem van Odekercen (overleden in 1643), dat eveneens in Delft, vermoedelijk in de tweede helft van de jaren 1630, werd geschilderd (afb. 5). In de Delftse gildelijsten van het tweede kwart van de zeventiende eeuw komt geen kunstschilder

Afb. 5. W. van Odekerken, *Keukenstillevens met keukenmeid*, gesigneerd, doek, 93 x 118 cm. Particuliere verzameling.

met de naam 'J. v...r' of met de initialen J.V.R. voor, waarmee Jan Vosmaer in die stad vooralsnog de enige kandidaat voor identificatie met monogrammist JVR lijkt.¹³

Noten

* Ter nagedachtenis aan Laurens J. Bol, vriend en inspirator, die op 11 april 1994, 96 jaar oud, overleed.

¹ De roos is vermoedelijk een *Rosa Gallica* L. cv. *Batavica*, de vlinder een Argusvlinder (*Satyrída Pararge megera* L. syn. *Lasiommata megera*). Het insect op de roos is wellicht een mierenleeuw (*Myrmeleon formicarius*).

² Voor de aankoop van dit blad handelde W.A. Bruin (namens de Vereniging Rembrandt) als tussenpersoon. Dit deed hij ook voor, onder andere, inv.nr. 1918:221 van het RPK, afkomstig uit de veiling van 1-2 november 1918 bij Roos te Amsterdam. Met dank aan Robert Jan te Rijdt voor deze informatie. Voor de hier besproken waterverftekening, inv.nr. 1918:116, kon helaas geen eerdere herkomst achterhaald worden.

³ L.J. Bol, *Bekoring van het kleine*, z.pl., z.j. [1963], p. 15, nr. 1 en afb. 1 in kleur. Het blad was niet opgenomen in Bols tentoonstelling met dezelfde titel in Dordrecht en Amsterdam, in 1959/'60; het wordt althans niet vermeld in de catalogus. Bol beeldde de tekening in 1981 opnieuw af in zijn reeks onder de titel 'Goede onbekenden' in het tijdschrift *Tableau*. In 1982 verscheen een bundeling van deze artikelen: L.J. Bol, *Goede onbekenden. Hedendaagse herkenning en waardering van verscholen, voorbijgezien en onderschat talent*, Utrecht 1982, p. 74 en afb. 12, in kleur, op p. 73.

⁴ L.J. Bol, 'Een Middelburgse Brueghel-groep v (Christoffel van den Berghe en Mattheus Adolfsz. Molanus)', *Oud Holland* 71 (1956), pp. 183-203.

⁵ Veiling Middelburg, 20 april 1779, lotnummer 283: 'C.V. Bergbe [sic] 1642. Een stuk met Dood Wilt en Fruiten en meer Bywerk, op D. hoog 29 dm. breed 42 dm'. Deze drukfout werd opgemerkt door A. (V) van der Willigen.

⁶ Een tekening van *Een windmolen bij een brug*, pen in bruin, 126 x 170 mm, gesigneerd CV / BERGH (CV in monogram), bevindt zich in de collectie P. en N. de Boer, Amsterdam, zie tentoonstelling *Oude tekeningen. Verzameling P. en N. de Boer*, Laren (Singermuseum), 1966, cat.nr. 12, afb. 2. Een versie in olieverf werd zowel door An Zwollo als door mijzelf aan de hand van de reproductie uit 1958 herkend als een aan deze tekening gerelateerd werk van Christoffel van den Berghe: koper, 12 x 17 cm, gesigneerd en gedateerd 1617 (de signatuur gelezen als, of veranderd in 'BREUGEL'), veiling Keulen, Lempertz, 26 november 1958, cat.nr. 21.

⁷ Veiling Amsterdam, Roos, 13/14 maart 1888, cat.nr. 73.

⁸ A. Bredius in F.D.O. Obreen, *Archief voor Nederlandse Kunstgeschiedenis*, deel 5, Rotterdam 1882/83, p. 57.

⁹ A. Bredius, *Künstler-inventare. Urkunden zur Geschichte der Holländischen Kunst des XVI^{ten}, XVII^{ten} und XVIII^{ten} Jahrhundert*, deel 4, Den Haag 1917, p. 1442, Inventaris van Jan van der Graeff, Delft: 'Een freuytagie van Jan Vosmaer'.

¹⁰ Bredius, *op.cit.* (noot 9), deel 7 (Nachträge), Den Haag 1921, p. 271.

¹¹ Bartholomeus Molenaer (Haarlem? ca. 1612 - 1650 Haarlem) bijvoorbeeld, monogrammeerde 'B.MR'.

¹² Het zou interessant zijn, het paneel waarop *Tis al vant Vercken* is geschilderd dendrochro-

nologisch te laten onderzoeken. Wanneer uit zo'n onderzoek zou blijken dat het in de jaren 1630 beschilderd kan zijn, dan zou dat een extra ondersteuning voor de toeschrijving aan Jan Vosmaer betekenen. Mocht daarentegen blijken dat het paneel niet vóór 1640 beschilderd kan zijn, dan moeten we alsnog op zoek gaan naar een andere kandidaat voor het monogram JVR.

¹³ J.M. Montias, *Art and Artisans in Delft - A socio economic study of the seventeenth century*, Princeton 1982, Table 2A, Painters Inscribed in the Guild, January 1613 - June 1649.